

Культурологія.

Теорія та історія культури.

Мистецтвознавство

Г.В.Самойленко

Гоголівська тематика у репертуарі трупи М.Кропивницького гастрольної поїздки 1897 р. до Петербурга

Після чотиримісячних гастролей у Москві трупа М.Кропивницького виїхала до Петербурга. М.Кропивницького та акторів його трупи тут уже давно знали. Про винятково високу майстерність його та Марії Заньковецької, Миколи Садовського глядачі довідалися ще під час попередніх гастролей 1886–1887, 1887–1888, 1890 та 1891 років.

Цього разу після шестирічної перерви М.Кропивницький приїхав до столиці з новою трупю. До її складу входили відомі актори, з грою яких уже були знайомі глядачі С.-Петербурга з попередніх їх приїздів у інших трупах. Це, зокрема, Ганна Затиркевич-Карпінська, яку "Биржевые ведомости" назвали "найкращою з усіх малоросійських комедійних старух", Іван Загорський – комік, який декілька років тому викликав справжній фурор у трупі М.Садовського, а також Г.Борисоглібська, О.Ратмирова, А.Войцехівська, В.Розсудов-Кулябко та інші. Оркестром керував відомий диригент М.Т.Васильєв.

Репертуар театру складався, в основному, з відомих вистав, які вже показували в попередні роки інші трупи, а також нових, побудованих на п'єсах С.Гулака-Артемовського, І.Котляревського, Т.Шевченка, Панаса Мирного, М.Старицького, І.Карпенка-Карого, О.Стороженка, В.Самійленка, І.Тогобочного, Л.Манька: "Запорожець за Дунаєм", "Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці", "Наталка Полтавка", "Назар Стодоля", "Дядькова хвороба", "Наймичка", "Чорноморці", "Циганка Аза", "Борці за мрію", "Нещасне кохання", "Жидівка-вихрестка", "Лимерівна", "Гаркуша", "Мазепа", "Москаль-чарівник" та деякі інші.

Цього разу широко були представлені твори М.Кропивницького: "Невольник", "Зайдиголова", "Залети соцького Мусія", "Пошились у дурні", "Дай серцеві волю – заведе в неволю", "Олеся", "Вуси", "Глум і помста", "Лихо не кожному лиху – іншому й талан", "Дві сім'ї", "Підгоряни" та інші. Всього було представлено глядачам 36 п'єс першого плану та 14 – другого (це водевілі

та сценки), бо поруч із українською п'єсою повинна була бути і російськомовна [1], хоча з боку влади були зроблені послаблення. Часто українськомовна вистава не супроводжувалася російськомовними водевілями.

Трупа М.Кропивницького гастролювала в С.-Петербурзі з 9 травня по 31 серпня 1897 р. За три місяці було показано 143 вистави. Грали кожного дня.

На жаль, ці гастролі до С.-Петербурга 1897 р. не були об'єктом дослідження театральних науковців. У статті О.Кузнєцової "М.Л.Кропивницький у Петербурзі" [2] про них лише згадується. А вони у порівнянні з попередніми були наповнені новими пошуками в режисурі, створенні нових яскравих образів, зокрема, і у виставах, поставлених за творами М.Гоголя. Саме в цей приїзд були показані "Сорочинський ярмарок" М.Старицького – 6 разів, "Тарас Бульба під Дубно" К.Ванченка-Писанецького – 5 разів, "Вій" М.Кропивницького – 17 разів. Дві останніх вистави йшли в Петербурзі вперше. В подальшому зупинимося лише на характеристиці гоголівського репертуару цього гострольного часу.

"Сорочинський ярмарок" – весела комічна опера М.Старицького з численними персонажами, показана була на шостий день гастролей. До цього глядачі уже ознайомилися з оперою "Запорожець за Дунаєм", якою були відкриті гастролі, "Невольник" та "Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці".

У виставі "Сорочинський ярмарок" брали участь актриси – Г.Затиркевич-Карпінська, Г.Борисоглібська, Є.Величко, Корсакова, Онищенко, Д.Шевченко-Гамалей, Шевченко, актори – М.Кропивницький, С.Глазуненко, М.Глоба, Голубенко, І.Загорський, Ф.Туманенко, Шепелев та ін.

За час перебування М.Кропивницького на сцені понад 50 разів показували "Сорочинський ярмарок" у різних містах України та Росії за його участю. Тут він майстерно грав роль кума Цибулі. Це життєрадісна комічна музична вистава, в центрі якої все зосереджено навколо любовної колізії: парубок із Сорочинців Панько закохався в дочку підстаркуватого козака Солопія Черевика Хотину. Щоб одружитися з нею, він підключив до цієї справи цигана Хвенька, який хоче значно дешевше купити у хлопця волів. Здійсненню плану заважає сварлива мачуха Хотини Хівря, яка приїхала на Сорочинський ярмарок не лише за покупками, а й щоб зустрітися з своїм коханцем семінаристом Афанасієм Івановичем Пречистеньким.

Для успішного вирішення справи циган Хвенько пускає слух про бісівську червону свиту. Це надає страху учасникам дійства і поступово сприяє вирішенню справи. Ярмарка в Сорочинцях стає яскравим фоном, на якому розгортається дійство.

М.Старицький у п'єсі виділяє 4 основні епізоди, які й становлять основу для чотирьох дій: "На переправі", "На ярмарку", "У кума", "На

дворищі". Інколи драматург відходить від гоголівського тексту і по-своєму komponує розвиток сюжету [3]. Якщо у Гоголя знайомство Грицька Голопупенка з Парасею відбувається біля мосту через річку Псьол, свідком якого була лише мачуха Хівря та батько Соломії Черевик, а також парубки, то М.Старицький вирішив зібрати у цій сцені майже всіх персонажів п'єси.

Відкриває дійство п'єси кум Цибуля (його роль грає Марко Кропивницький), який вийшов з шинку і співає веселу життєрадісну пісню "Та була в мене Хвеська". Володіючи гумором та хорошим голосом, актор своєю піснею одразу ж притягнув до себе глядачів, збуджуючи їх до сприйняття того, що відбуватиметься на сцені. В подальшому кум Цибуля – М.Кропивницький буде знаходитися серед інших персонажів п'єси, звертаючи на себе увагу лише окремими репліками, виголошеними соковитим гучним голосом.

На передньому плані Цибуля – М.Кропивницький з'явиться уже у VIII виході, коли зустрінеться з кумом Солоп'єм Черевиком. Гумор, уміння викликати Солопія на відверте, але далеке від реалій вихвалання – все це викликає похваллення глядачів.

М.Кропивницький виступив у виставі і режисером. Він так скомпонував дійство, що всі персонажі, які були носіями тих чи інших реплік, що торкалися розвитку дії, обов'язково знаходилися на передньому плані.

У першій дії М.Старицький не лише знайомить усіх персонажів, а й зв'язує воедино всі сюжетні ходи. Парубок Панько Голопупенко, з'явившись на сцені, розповідає своєму товаришеві Стасю про те, що в церкві він бачив дівчину, яка йому дуже сподобалась, і він хотів би її зустріти на ярмарку. Циган Хвенько, який чує випадково цю розмову, просить Панька продати йому дешевше сірих волів, а за це – зможе допомогти знайти йому дівчину. На допомогу Хвеньку приходить циганка Груня. У цей час на сцені з'являється Хотина, батько якої Солоп'ій Черевик попрямував до шинку, і Панько, не гаючи часу, освідчується їй у коханні. Мачуха Хівря (арт. Г.Затиркевич-Карпінська) з погрозами забирає батька і дочку до воза. Ображений Панько кидає в неї багнюкою і потрапляє в очіпок, при цьому називає її столітньою бабою, що викликало з вуст Хіврі бурхливий потік образливої лайки. Мокрина, дружина кума Цибулі, наїдпитку розповідає, що засідателю відвів цього року під ярмарку "прокляте місце, біля руїни, де чорти завели кубло". Циган Хвенько доповнює цю інформацію: "Вчора волосний писар ішов поночі біля руїни, а звідтіль як висунеться свиняче рило та як захрюкає!" Мокрина: "Ох мені лишенько! Вони, вони. Бути лиху, бути! Це, чого доброго, з'явиться червона свита!" [4].

Друга дія називається "На ярмарку". У своїй повісті Гоголь детально описує ярмарку. Вона постає як дійова особа: зі своїм голосом, своїм психологічним станом, своїм серцебиттям. Це величезне страховисько, яке "ворушиться всім своїм тулубом на площі і на тісних вуличках, кричить, гогоче, гримить" [5]. М.Старицький передає це через сприйняття Хотини: "Що, боже ти мій, господи! Чого, чого нема на цім ярмарку: колеса, сало, дьоготь, тютюн, ремінь, воли, вівці, свині, крамарі всякі..." [6].

У ремарці М.Старицький зазначає: "Музична інтрада, впродовж якої іде ярмарочний гвар. Народ – хазяї, баби, парубки, дівчата, жиди, цигани – снуються, штовхаються, торгують, перебивають руки – по ятках, коло возів. Німа сцена під музику. Впродовж цієї дії стоїть тихий гвар, поки головні персони ведуть розмову, а коли вони примовчують – гвар росте і всякий викрикує про свій крам" [7].

Режисер М.Кропивницький приділяв цій ремарці особливу увагу, бо вона давала йому можливість чітко продумати всю другу дію, яка була пов'язана з Сорочинською ярмаркою. Саме на ній відбувається ще ближче знайомство й освічення Хотини і Панька, зустріч кума Мокрини з Хіврею, яка запрошує її переночувати у своїй хаті, бо вони будуть залишатися біля товару на ярмарці, а це дає можливість Хіврі без сторонніх зустрітися на самоті з семінаристом Афанасієм Івановичем, а цигану Хвеньку розгорнути свою діяльність у розповсюдженні легенди про чорта, який шукає червону свитку.

Дія проходить в емоційній, насиченій на репліки розмові багатьох учасників.

Третя дія пов'язана з короткими зустрічами в хаті кума Цибулі Хотини і Панька, проникнутими ліризмом, який підкріплюється піснями, а також Хіврі, яка намагається позбутися їх, бо чекає на домовлену зустріч із семінаристом, і, нарешті, сцена залицяння до Хіврі Афанасія Івановича, мова якого пересипана латинськими та українськими словами, сказаними на латинський манер. Але все це проміжні сценки. Глядач чекає на щось важливе, що приведе до кульмінаційного моменту. І такою сценою є розповідь кума Цибулі про червону свитку. Марко Кропивницький психологічно точно передає цю історію, яка захоплює учасників дійства, викликає страх перед нечистою силою. І побіжні репліки окремих учасників лише ще більше посилюють ситуацію. Проте цей страх має різний відтінок. Хівря боїться не стільки чорта, скільки свого розвінчання, бо під столом вона заховала Афанасія Івановича, який неадекватно поводить себе під час розповіді кума Цибулі. І шум та звуки із-під столу ще більше збуджують учасників зібрання. Перелякані всі, і коли у вікнах з'являються пики

нечистої сили та свинячі рила, а цей маскарад організував циган, страх повністю заволодів тими, хто зібрався в хаті. І реакція кожного з учасників своя. Саме тут проявляється майстерність акторів. На якусь мить вони застигли, передаючи страх своїх персонажів.

Четверта дія, яка відбувається на дворищі кума Цибулі, супроводжується різними пригодами з Афанасієм Івановичем та Хіврею, Черевиком, Цибулею та соцьким тощо. Всі ці непорозуміння влаштовані Паньком та циганом лише з однією метою: змусити Солопія Черевика видати свою дочку Хотину заміж за Панька Голопупенка, а Хіврю погодитися з цим рішенням. Поки Хівря, отримавши гроші за продані пшеницю та стару коняку, витрчала їх на різні товари, на дворі Цибулі Солопій дає згоду на весілля своєї дочки з Паньком, а весільна мати Мокрина благословляє дітей на щасливе життя. Хівря змушена була погодитися з тим, що сталося. Черевик вигукує: "Годі гвалту! Цупте сюди горілки, меду, музик!.. Ого! Я покажу, що я Черевик! – Цибуля: Гуляй, катуй! А ну те, хлопці й дівчата, вшкварте" [8]. І вже сам пішов до танців, приспівуючи. На сцені відбуваються спільні танці у супроводі музики і співів.

Так закінчується вистава життєрадісним ствердженням того, що поборені всі недобрі сили і що народилася нова любляча сім'я.

Столична критика відгукнулася на першу [9] та четверту [10] вистави. Було відзначено талановиту гру М.Кропивницького (кум Цибуля), Г.Затиркевич-Карпінської (Хівря) та інших акторів, а також музичні сцени та сольні виступи.

Під час гастролей різними містами Російської імперії трупа М.Кропивницького постійно показувала виставу К.Ванченка-Писанецького "Тарас Бульба під Дубном". У С.-Петербурзі вона вперше була виставлена 25 червня 1897 року. Це був уже 62 виступ трупи у столиці. У виставі брали участь М.Кропивницький (Тарас), Г.Борисоглібська (мати), К.Вукотич (Остап), В.Розсудов-Кулябка (Андрій), А.Войцеховська (Людвіга), С.Глазуненко (козак Корженко), Є.Величко, Вороний, І.Загорський, Г.Рафальський, Ф.Туманенко, Ярмоленко, Шепелев, Листопад та інші.

Це було начебто запрошення на побачення. Вдруге виставу показали 5 липня, а потім 13 та 26 липня і, нарешті, 4 серпня. Чому за тривалий гастрольний сезон М.Кропивницький вирішив показати "Тараса Бульбу" лише 5 разів, нині важко сказати, хоча ця вистава користувалася успіхом.

Про перший показ вистави відгукнулися відомі столичні газети "Санкт-Петербургские ведомости", "Биржевые ведомости", "Мировые отголоски", "Новое время", "Сын отечества", "Театр и искусство".

Газета "Биржевые ведомости" (27 червня, 1897 р.) відзначала досить

вдалу компоновку в п'єсі найважливіших сцен повісті Гоголя: спорядження у похід Тараса Бульби з синами Андрієм та Остапом на Січ, облога Дубно, зрада Андрія через кохання до полячки Людвіги та трагічна смерть Андрія і Тараса Бульби. Журналісти відзначили талановиту гру М.Кропивницького (Тарас Бульба) [11], який піднімав свого героя до легендарного велетня, борця за свободу України. Відмінно була підтримана ця висока майстерність іншими акторами, зокрема, В.Розсудовим-Кулябкою (Андрій), К.Вукотичем (Остап), А.Войцехівською (Людвіга). А.Войцехівська, зазначає її партнер по сцені І.Мар'яненко, була відомою актрисою і мала значний успіх. "Голос і темперамент у неї були невеликі, але вона вміло ними володіла, була безпосередня і мала надзвичайну сценічну привабливість" [12]. Чудово зіграв С.Глазуненко п'яного козака Корженка, який пропив усі гроші у шинкаря.

Газета вказувала і на хороші музичні сцени.

Третьою виставою за твором М.Гоголя була фантастична комедія на 5 дій з апофеозом "Вій", яка була написана М.Кропивницьким наприкінці 1894 р. В Інституті рукопису НБ ім. Вернадського НАН України зберігається автограф лібретто [13]. Цензурний дозвіл на друкування автор отримав 9 січня 1895 р.; за цим дозволом 5 дія п'єси була вміщена в "Альманасі", присвяченому А.С.Олександрову, упорядкованому Біліловським і виданим у м.Харкові 1896 р.

У листі до Б.Грінченка від 10 березня 1895 р. М.Кропивницький зазначав: "Вія" мого (комедію) вже розрішили, хоч всі ті місця, де зустрічається: козак, запорожець, січ" і таке інше – перечіркнuto, або нотабировано..." [14].

А в листі до цього ж адресата від 24 червня 1895 р. читаємо: "Комедію "Вій" уже розрішили, але повичіркували такі фрази: "скачи, враже, як пан скаже", "пани вигадають під час таке, що і мудрящий не розчовпе" Обчиркнуті всі місця, де стоїть слово "козак, запорожець..." Чудасія! Лібретто "Вій" ще й досі у цензурі.

А знаєте, у мене не те, що опадають руки, а щось таке діється, що я й не вмю вимовити: охота – не охота, отчай – не отчай, а щось погане" [15].

Під час гастролей у С.-Петербурзі фантастична комедія-оперета "Вій", створена на основі п'єси М.Кропивницького за сюжетом повісті М.Гоголя, користувалася більшою популярністю, ніж "Сорочинський ярмарок" та "Тарас Бульба". Газета "Биржевые ведомости" у декількох своїх номерах подала анонс про майбутню виставу. І ось 23 травня вперше в столиці вона була показана. У ній грали Г.Затиркевич-Карпінська, Г.Борисоглібська, Є.Величко, Ратмирова, Д.Шевченко-Гамалей, Онищенко, О.Полянська, Корсакова та інші представниці трупі, а також М.Кропивницький, К.Вуко-

тич, Вороний, С.Глазуненко, М.Глоба, І.Загорський, В.Розсудов-Кулябка, Г.Рафальський, Туманенко, Шепелев, Ярмоленко та інші.

У процесі показу вистави М.Кропивницький уточнював деякі сцени, переробляв окремі партії. Так, в оголошенні про спектакль від 6 липня 1897 р. повідомлялося не тільки про те, що буде показана фантастична комедія "Вій" у 5 діях, зі співами, хорами та танцями, названі основні актори, але й зазначено, що деякі номери переоркестровані, а деякі знову оркестровані і будуть виконані: арія Хоми біля домовини панночки, а також хор підземних духів.

Суворінське "Новое время" назвало "Вій" найбільшою репертуарною п'єсою сезону, бо переробка гоголівської повісті вдалася М.Кропивницькому [16]. Розлогі рецензії на виставу дали "Биржевые ведомости". Критик відзначав, що М.Кропивницький настільки вдало переробив чудову гоголівську легенду-повість "Вій", яка дихала поезією старої Малоросії, наскільки взагалі можливо і допустимо це зробити. Найголовніше те, що колорит залишився яскравий і блискучий, епізоди проходять зв'язно і жваво один за одним, а персонажі М.Гоголя не спотворені і діють [17].

М.Кропивницький як режисер та весь колектив учасників вистави добре розуміли, що вони не просто показують наступну виставу, а представляють Гоголя, його відомий твір, та ще й українською мовою. Тут відповідальність була особливо відчутна. Марко Лукич уважно підійшов до розподілу ролей, до оформлення вистави, до психологічного навантаження мізансцен, хоча передати дух Гоголя сценічними засобами було не так просто. Критика відзначила, що найбільш сильні драматичні місця повісті М.Кропивницький переклав гаряче і в той же час досить витримано. Глядачам сподобалася своєю красою і хорошим голосом Ратмирова – панянка-відьма, красивим і великим тетро-сопрано Д.Шевченко-Гамалей – няня, яка схвилювала слухачів умінням передати ніжність почуттів, а також М.Глоба – Хома Брут, який володів від природи гарним голосом. Він заслуговував на увагу і як виконавець, і як актор. Сам це відмітив і один із рецензентів, заявивши, що роль філософа Хоми Брута виявилася такою, що підходила як до таланту М.Глоби, так і до його зовнішньої фактури. Артист був дійсно дуже гарний. Він вдало і красиво виконав разом з Г.Рафальським (Холява) дует у 2 акті. І.Мар'яненко, який грав у трупі М.Кропивницького, згадував: М.Глоба (Нефедов), чоловік Є.Величко, "був глибоким ліричним актором з надзвичайно м'яким, задушевним голосом-тенором. Участь у феєрії "Вій" у ролі Хоми Брута, де йому доводилось багато співати і виголошувати величезні тиради на фоні підвищеного звучання оркестру, підірвали його і без того слабке здоров'я" [18].

Марко Кропивницький у виставі грав Сотника і притягав до себе увагу

глядачів своєю прекрасною грою і виконанням сольних номерів.

У статтях були відзначені у музичних сценах артистки Азовська та Д.Шевченко-Гамалей, панночка і няня, які володіли приємними, гарно поставленими голосами. З великим інтересом сприймалася сцена у 4 акті, де козаки Дорош і Свирид (актори П.Кирпенко і Д.Гайдамака) розповідають про писаря Микиту і бабу-шептуху. Вдалася цим акторам і сцена у шинку.

Особливо сильно вразила глядачів прекрасна пара шинкар Хаїм (І.Загорський) та його дружина Хайка (Г.Затиркевич-Карпинська). І це не випадково, бо кожний із акторів був справжнім майстром своєї справи. Газета "Биржевые ведомости" відзначала: "Типовий говір і надзвичайна правдива життєва передача маленької ролі Хайки виявили в пані Затиркевич актрису надзвичайно спостережливу і обдаровану розвинутим художнім почуттям. Завдяки їй епізодична сцена в корчмі виокремилася на фоні всієї п'єси" [19].

Запам'яталися глядачам і інші виконавці та епізоди. Ефектною була сцена на подвір'ї у сотника. Вона була перш за все гарно оформлена сценічно. Місяць своїм сріблом заливав дві яскраво вибілені маленькі хати з куциками червоного маку біля їх стін. Недалеко на подвір'ї за низькими столами після важкої денної праці на вечерю зібралися селяни сотника. Під час жвавої розмови звучить розповідь про псаря Микиту, якого загубила відьма. Ця історія "картинно і жваво" виголошена талановитим актором трупи В.Розсудовим-Кулябкою.

Не менш ефектною була остання сцена, яка вимагала від учасників психологічної напруги: Хома Брут готується читати псалтир у нічній церкві перед домовиною, у якій лежить панночка. Тремтіння охоплює його душу. Занавіска відсунута, і перед очима бурсака знаходиться розкішна домовина. Актор М.Глоба передає психологічне збудження Хоми, яке ось-ось дійде до свого логічного кінця. Відчувається сильний драматичний підйом. І в цей момент піднімається з домовини панночка, і Хома втрачає розум. На сцені з'являються різні представники бісівської сили.

Режисерської та акторської інтерпретації цієї сцени не сприйняли деякі критики. Вони вважали, що попередня напруга проти очікування раптом знімається і змінюється балаганом. "Замість страшних чудовиськ, так художньо описаних Гоголем, з'являються гарненькі і кокетливі опереточні чортенята і якийсь змії. Хома Брут удає, що боїться, і це виходить безглуздо. Страхіття Вій, за задумом п. Кропивницького, курйозна забавна дитяча іграшка у вигляді ведмеда чи барана з великими очима. Ось і всі "жахи". Якби вони з'явилися у інший час, глядач не був би так неприємно вражений. Сильно діє контраст драматичного стану з фарсом балаганного типу" [20]. Ця оцінка фінальної сцени змусила

М.Кропивницького шукати більш переконливих і виразних засобів показу нечистої сили, щоб зберегти гоголівський характер зображення подій.

До речі, М.Кропивницький уважно прислухався до критики, особливо такої, яка допомагала краще розкрити гоголівський текст, передати дух Гоголя. Деякі критики вважали, що слід відмовитися від апофеозної кінцевої сцени, бо в ній не було необхідності, і закінчити п'єсу так, як закінчує повість Гоголь.

Критика позитивно оцінювала загальне оформлення вистави, а також хор, учасники якого трималися на сцені зразково – просто і природно, сприяли пошквалюванню дійства. У виставі було багато сольного та хорового співу, танців. Серед акторів відзначали С.Глазуненка (виконавець ролі хорунжого), який хвацько, по-молодецькому танцював гопака.

Одна із рецензій на виставу закінчувалася словами: "Хто хоче послухати справжні, природні і граціозні пісні малоросів і подивитися проникнуту поетичним серпанком минулого картину України – не пошкодуєте, якщо сходите на "Вія" [21].

Газета "Новое время" постійно слідкувала за гастрольними виставами трупи М.Кропивницького, відгукуючись на вистави, серед них і на "Вія", яка була виділена серед інших як вдала інтерпретація повісті М.Гоголя. Газета зазначала: "Остання вистава відбулася при безперечно повному зборі, і глядачі середечко попрощалися зі своїми улюбленицями. Слід відзначити, що малороси повинні залишити про себе хороші спогади. Товариство, з п. Кропивницьким на чолі, не лише красувалося прекрасним ансамблем, але й мало у своєму складі декілька видатних обдарувань. При цьому треба сказати, що всі малоруські артисти відзначалися рідкісною добросовісністю" [22].

Майстерність акторів трупи, велику роботу М.Кропивницького як режисера, актора, так як і драматурга, відзначали також газети "Биржевые ведомости", "Русь", "Сын Отечества" та інші періодичні видання.

Таким чином, гоголівський репертуар збагатив гастрольну поїздку до столиці трупи М.Кропивницького і дав можливість багатьом акторам продемонструвати свою майстерність.

Література

1. Кропивницький М.Л. Збірник статей, спогадів і матеріалів. – К.: Мистецтво, 1955. – С. 379–497.
2. Там само. – С. 170–190.
3. Старицький М. Сорочинський ярмарок // Старицький М. Твори: У 6 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2. – С. 292.
4. Там само. – С. 312.
5. Гоголь Н. Собр. соч.: В 7 т. – М.: Худ. лит, 1976. – Т. 1. – С. 18.

6. Старицький М. Твори: У 6 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2. – С. 314.
7. Там само. – С. 309.
8. Там само. – С. 358.
9. Санкт-Петербургские ведомости. – 1897. – 15 мая, №130; Новости. – 1897. – 15 мая, №132; Петербургский листок. – 1897. – 15 мая, №131; Театр и искусство. – 1897. – №21. – С. 393.
10. Санкт-Петербургские ведомости. – 1897. – 13 июля, №188; Петербургская газета. – 1897. – 12 июля, №188.
11. Детально про виконання цієї ролі див. нашу статтю: Гоголівський Тарас Бульба у сценічній інтерпретації корифея української сцени Марка Кропивницького // Література та культура Полісся. Вип. 42. – Ніжин, 2008. – С. 38–45.
12. Мар'яненко І. М.Л.Кропивницький та його театр // Кропивницький М.Л. Збірник статей, спогадів і матеріалів. – К., 1955. – С. 263.
13. Інститут рукопису НБ ім. В.Вернадського НА України, фонд 1, №35972.
14. Кропивницький М.Л. Збірник статей, спогадів і матеріалів. – С. 350.
15. Там само. – С. 362.
16. Новое время. – 1897. – 2 сентября, №7728.
17. Биржевые ведомости. – 1897. – 25 мая.
18. Мар'яненко І. Минуле українського театру. Зустрічі, творча праця. – К.: Мистецтво, 1953. – С. 75.
19. Биржевые ведомости. – 1897. – 25 мая.
20. Там само.
21. Там само.
22. Новое время. – 1897. – 2 сентября, №7728.

П.П.Моціяка

**"Жив, як навчав". М.О.Лавровський – директор-фундатор
Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині
(1875–1882 рр.)**

У історії Ніжинської вищої школи особливе місце посідає Микола Олексійович Лавровський – перший директор Історико-філологічного інституту, утвореного в 1875 р. На його долю випала нелегка місія – створення в Ніжині вищої освітньої установи нового типу з підготовки викладачів середніх навчальних закладів. Подібний інститут на теренах Російської імперії був тільки в столиці держави, а тому потреба у вчительських кадрах була визначальною у появі в Ніжині ще одного такого інституту. Микола Олексійович Лавровський блискуче впорався з поставленим перед ним завданням, виявивши (без перебільшення) видатні якості адміністратора, господарника, педагога, вченого.